

Modstandsmand Aage Bertelsen

En gang i mellem går man forbi et gravsted, og tænker: Gad vide hvem han var? Hvilke tanker har han gjort sig om den tid han levede i? Nogle efterlader sig spor.

Aage Bertelsen skrev en bog.

En bog om sin tid i Lyngbygruppen under 2. verdenskrig, hvor han hjalp over tusinde jøder til Sverige i sikkerhed. Denne fortælling er et forkortet sammendrag, hvor citater fra Aage Bertelsens bog "Oktober 43" vil give os mulighed for at se historien gennem hans øjne, som han oplevede den, og møde nogle af de mennesker, som han arbejdede sammen med for at redde så mange jøder.

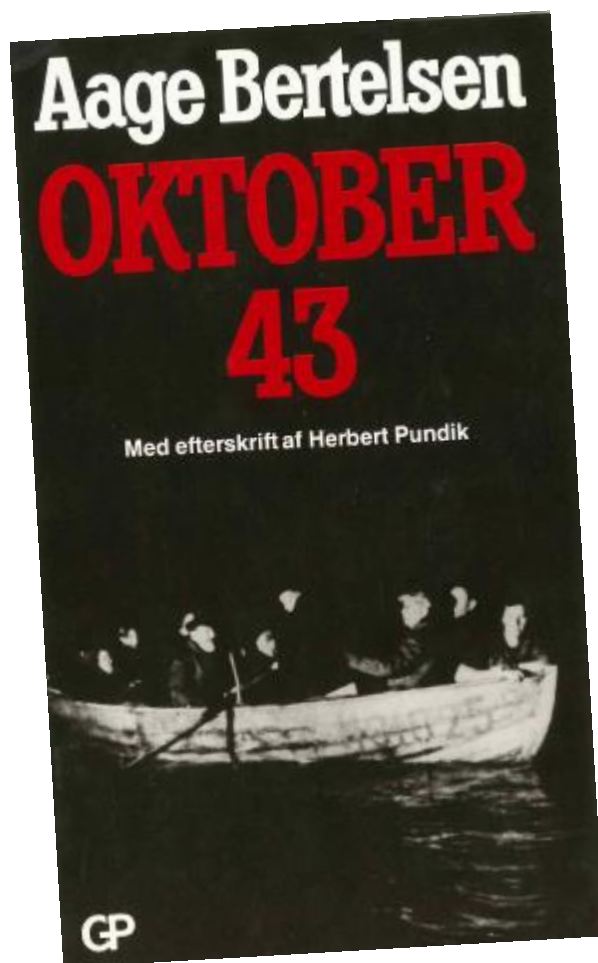
Vi befinder os i 1943. Flere gange har der været trusler om at deportere de danske jøder, som det var sket i mange andre lande.

Mange danskere følger med på sidelinjen – også Aage og Gerda Bertelsen. Tilstandene gør, at de bliver medlemmer af den illegale organisation "Ringene", og følger den øgede sabotage med overvejende sympati.

I slutningen af september 1943 spidser situationen til, og Aage Bertelsen har hørt rygter. Rygter om, at Gestapo natten mellem den 1. og 2. oktober havde valgt denne dag til at fange jøderne, da det var det jødiske nytår, som mange fejrede i familiens skød. Selv samme aften mødes Aage Bertelsen med en lille gruppe og de får gennem en bekendt ved politiet bekræftet, at jødeforfølgelsen er sat i gang. Den lille gruppe beslutter sig for at gøre hvad de kan for at hjælpe. Selv i familien er der enighed om at hjælpe. Aage Bertelsen skriver:

"Min kone og jeg var på forhånd enige om at stille os selv og vort hus til rådighed for det arbejde, der nu måtte gøres. Også vore børn, Hans Peter på 8 og Inger på 10 år, var fortrolige med situationen. De var allerede blevet gode venner med vore gæster, Ruth og Benjamin, havde vænnet sig til deres mærkelige ortodokse skikke ved bordet og løj efter vor tilskyndelse med god samvittighed for kammeraterne i nabolaget om deres jævnaldrende fætter og 17 årige kusine, og lige så uskrømtet var deres indignation, hvis en af kammeraterne, der havde set et glimt af vore loggerende med det ravnsorte hår og de fremmedartede træk, tillod sig at drage familieskabet i tvivl. Det blev ikke sidste gang, at vi for den sags skyld, som vi havde besluttet at yde vor støtte, brød med grundfæstede moralbud, om end måske den eneste, hvor vi med tilfredshed konstaterede, at vore børn gjorde det samme."

Billedkilde: Therkel Stræde: En mur af mennesker (1993), s. 77

Allerede dagen efter mødet om aftenen forsøger de at hjælpe jøderne ved at skaffe visumblanketter. Og det lykkedes at få fat i mange blanketter. Det ryktes og snart er huset fyldt med mennesker, der på vegne af familie og venner henter og udfylder papir til indlevering så snart muligheden for udrejse til Sverige lader sig gøre. En af grundene til at rygtet går så hurtigt er på grund af en ung jødisk mand ved navn David Sompolsky. Om David skriver Aage Bertelsen:

"Når antallet af dem, der søgte vores hjælp, steg i en så rivende fart den første uge efter razziaen – til 4-500, skyldtes det frem for nogen David. Af de mange uforglemmelige oplevelser, vi havde i den bevægede måned, er samarbejdet med ham en af de største."

"David er lærd som en rabbiner i sit folks lov, som han overholder med samvittighedsfuld strengthed. Andre har fortalt mig, at da han på den jødiske nytårsaften ringede rundt til sine trosfæller for at forberede dem på, hvad der forestod, var alle klar over, at nu var det den yderste alvor. Kun under meget tvingende omstændigheder er det tilladt at bryde den hellige tradition; og når selv David brugte telefonen på en af de største helligdage, måtte livsfaren alene derfor være overhængende."

"Overalt var han på færde, overalt oplede han jøder og hjalp dem til rette, altid sprudlende fuld af virkelyst, men dog i rolig balance, kæk, men også klog og besindig... På et område var han mod sin vilje lidt besværlig: det var med hensyn til maden. Endnu mere end andre ortodokse, jeg traf på den tid, var han bundet af de strenge rituelle spiseregler, og desuden havde han sjældent tid.... Min kone var hurtigt orienteret, i øvrigt på forhånd kendt med problemet fra vore to plejebørn, og da hun ikke som ham selv troede på hans evne til at leve uden mad, kombinerede hun en art kraftkost, hvis hovedbestanddel var æggeblommer og rødvin; denne ret tilfredsstillede selv den frommeste kogebogs krav."

Bortset fra ernæringen var David omhyggelig med sin person undtagen på ét område: Barberingen. Af en mig ukendt grund gav han nogle dage de sorte skægstubbe lov til uantastet at vokse i frodigste grøde. Dette gjorde hans i forvejen jødiske udseende endnu mere hebraisk. Til sidst måtte jeg pålægge ham at barbere sig, for resten efter tilskyndelse af professor Ege. Den ellers vel afbalancerede professor tabte aldeles ligevægten ved synes af den unge jøde, da vi en dag i en spændt situation besøgte ham på instituttet:

"Hvordan er det, De ser ud, mand? De er jo livsfarlig med det ansigt, både for Dem selv og Deres omgivelser!" Ege forlangte ham omgående sendt til Sverige. Heri kunne jeg dog ikke være enig. Vi kunne på det tidspunkt endnu ikke undvære David og desuden vidste jeg, at ethvert forsøg på at overtale ham var dømt til at mislykkes, for han havde fattet den beslutning ikke at forlade Danmark, før alle jøder, der behøvede hans hjælp, var bragt i sikkerhed. På den anden side måtte jeg give professor Ege ret i, at det var helt uforsvarligt at lade den mørke yngling vise sig offentligt med skæg på. Da vi kom hjem på Buddingevej, sagde jeg derfor: "Så David, nu af med skægget!" "Ja," sagde David, venligt og imødekommende som altid, "jeg skal blot lige hente min maskine." "Hvor?" "I lejligheden i København." "Ikke på vilkår! De kommer ikke uden for huset, før De er barberet." – Pause. "Gå nu op i badeværelset og få det skæg af. Min barbermaskine er deroppe og i øvrigt alt, hvad De skal bruge." David: "Ja tak, men det er desværre umuligt." "Hvad mener De?" "Jeg kan ikke bruge Deres maskine." "Hvorfor dog ikke? Den er sikkert lige så god som Deres egen!" David insisterede igen på at hente sit eget værktøj, nu med et stænk af stædighed som en af hans forfædres kameler. Men nu var også min tålmodighed ved at være udtømt. "Hvad pokker er der i vejen? Hvad er det, De har imod min barbermaskine?" "Jeg har ikke lov at bruge den slags. Moses har befalet os, at vi ikke må rage vores skæg, kun klippe det. De kan selv se efter" – han nævnte vist også stedet i Det gamle Testamente, men det har jeg glemt. "Sludder! De plejer jo ellers at være meget pænt barberet."

Til sidst slap det ud, at han brugte elektrisk barbermaskine! "Men i himlens navn, så barberer De Dem jo alligevel, stik imod religionen!" "Nej! Den elektriske rager ikke, den klipper skægstubbene." Jeg havde dengang aldrig set en elektrisk barbermaskine og følte mit angreb bryde sammen overfor sagkundskaben. I min nød greb jeg til den grove satire: "Det er virkelig imponerende, at Moses allerede dengang har tænkt på elektriske barbermaskiner." Hvad David svarede, husker jeg ikke, formodentlig intet. Da fik jeg pludselig et af de gode indfald, som himlen undertiden sender mennesker i afgørende øjeblikke: "Lad så være, at De efter loven skal rage Dem elektronisk. Men der står i Talmud (jeg havde allerede dengang ved omgang med de troende tilegnet mig nogen lærdom i den hellige overlevering), at når det gælder liv og død – og det gør det her, både for Dem og de mange, der endnu skal hjælpes af Dem – så er det tilladt at tilsidesætte lovens bud." Dette var en fuldtæffer. David gav sig øjeblikkeligt og gik op i badeværelset. Nogen tid efter tonede han frem over trappen. Han frembød et usandsynligt skue: Ansigtet var en farvesymfoni i hvidt, sort og rødt. Hist og her var der rydninger i urskoven. Men der var blod i den hvide skum. "Jeg kan ikke!" Stemmen lød som midt imellem le og græde. Indtrykket var ubeskriveligt. – Men problemet med Davids skæg synes nu lige langt fra sin løsning. Da – i det psykologiske øjeblik – ringede Fru Bøgh på døren. Hun kom som en engel fra himlen: Hun kendte den mand i Lyngby, som havde en elektrisk barbermaskine. Ti minutter efter kom David igen frem fra badeværelset, fint ryddet i ansigtet efter forskrifterne – og strålende. Enkelte rifter vidnede endnu om de udståede rædsler. Men det var også det eneste blod, der flød under Lyngbygruppens virksomhed."

I løbet af dagen er der blandede meldinger om hvorvidt det vil være muligt at sende jøderne legalt over Øresund ved hjælp af en udrejsetilladelse. Det bliver besluttet, at man også må undersøge muligheden for illegal transport til Sverige. Allerede den 3. oktober lykkedes det dem at komme i forbindelse med en organisation, der arrangerede illegale transporter. Der er måske en mulighed fra Humlebæk, og 50 jøder bliver samlet og kørt til Humlebæk, men der er ingen båd. Jøderne bliver huset i kysthuse, men pludselig kommer en melding om at Gestapo tjekker disse. Midt om natten i storm og blæst flygter Aage Bertelsen med jøderne længere ind i landet. De får lov at gemme sig på et høloft. Aage Bertelsen gør sig sine tanker:

"Selv lå jeg uden søvn, plaget af pinefulde tanker. Hvorledes skulle dog udgangen blive på dette? Og hvad adkomst havde vi til at tage ansvaret for disse menneskers skæbne? Alene en god vilje, som tusinde andre danske, ellers ingen – og i hvert fald langt ringere mulighed for at hjælpe end mangfoldige andre med lokalkendskab og praktisk greb på den slags arbejde. Vi kender jo næsten intet til egnen, endnu mindre til dens befolkning og havde ingen forbindelse med fiskerne, der skulle hjælpe os. – Jeg lå og stirrede op gennem sprækkerne i taget ud i det sorte, tomme mørke og søgte at holde underkæben i ro. Det generede

mig, at jeg hakkede tænder, så det måtte kunne forstyrre de sovende omkring mig. På vejen ud af huset på Stationsvej var jeg gået på hovedet i en dyb grøft og var blevet våd til skindet, og jeg var nu kommet til at ligge på et bart stykke af gulvet, blot dækket af min regnfrakke. Den unge Schmidt, der lå bag ved mig, må have hørt mig – se kunne han ikke – og dækkede mig omhyggeligt til med halm; men det hjalp ikke stort. Den gode vilje – og så det tænderklaprende ansvar, det var alt, hvad vi havde. Jo, og så jødernes blinde tillid, for blind måtte den være, siden de ikke forstod, hvor lidet vi magtede!... Om det nu gik, som jeg i min fortvivelse syntes, det måtte gå, at jøderne blev fanget, fordi vi ikke duede! Jeg vovede ikke at tænke tanken til ende ... Og så på den anden side: Nogen måtte jo tage ledelse og ansvar, og det var nu altså, ved en tilfældighed eller tilskikkelse, faldet i vor lod. Duelig eller ikke duelig: her var ingen anden menneskelig mulighed end at gøre, hvad vi evnede, og så håbe på, at det måtte lykkes, trods alt, også på trods af os selv! – Foreløbig måtte vi have lov at tage det som et godt varsel, at vi var kommet lykkeligt herop. Det var tydeligt, at tyskerne ikke kunne være særlig ivrige og i hvert fald ikke særlig grundige eller opfindsomme i deres eftersøgninger, siden der ikke var vagt ved stationen. Blot en enkelt gestapomand eller stikker kunne have gjort en mægtig fangst!”

Allerede aftenen efter havde Lyngbygruppen sin første transport til Sverige fra Øresundskysten. Flytningen af jøderne fra halmloftet til båden den aften kan aldrig glemmes:

”Blandt de mange billeder i mit minde fra hine dage står situationen fra Bondegården i Humlebæk den aften så levende, at den aldrig vil kunne udslettes. Vi måtte laste den høje vogn med mennesker, som var det kvæg eller sække, løfte og hale dem alle, gamle, kvinder og småbørn, op fra bagsiden eller over den høje ræling og anbringe dem sammenkrøbne eller udstrakte i lag på bunden, således at ingen nåede op over vognens sider. Det hele foregik i dybeste tavshed, uden en klage; men netop den ganske udramatiske, den tilsyneladende selvfølgelighed, hvormed vi behandlede mennesker som dyr eller døde ting, gav den mørke scene et skær af rystende uhygge. Hertil bidrog også omgivelserne: den skumle ladebygning, oktobernattens mørke, der kun svagt mildnedes af en gryende måne bag regnskyerne, og skæret fra lygten i den halvt åbne stalddør. Vi ville jo kun det bedste for disse mennesker. Alligevel faldt ordene fra Jesaja-bogens 53. kapitel mig ind: ”Han blev knust og bar det stille, han oplod ikke sin mund som et lam, der føres hen at slagtes, som et får, der er stumt, når det klippes – han oplod ikke sin mund.” Jeg tror, at jeg den aften oplevede, hvad det vil sige at hade, stærkere end ved nogen anden lejlighed. Jeg hadede vore undertrykkere, fordi de nødte os til at behandle mennesker på den måde og tvang os til den nedværdigelse at måtte smugle danske medborgere ud af vort eget land, som var de forbrydere, og samtidig nagedes jeg under den uendeligt lange tur af Strandvejen gennem Helsingør af den stadige tanke: Hvad om Gestapo kommer? Vi havde, våbenløse

som vi var, ingen mulighed for at hindre, at et par tyskere kunne tage alle vore jøder. Endnu så mange år efter kan jeg efterføle hele det kompleks af sorg, had, frygt og knugende afmagts og skyldfølelse under et overvægtigt ansvar, som fyldte mig den aften på turen til Sommariva.”

Transporterne over vandet kostede penge. Mange penge. Nogle jøder havde penge til selv at betale skipperen for at blive sejlet over til Sverige. Andre havde færre midler. Det betød, at udover at skaffe jøderne plads på bådene, så måtte der også skaffes midler til betaling for turen over vandet. Nogle danskere gav gennem donationer, mens Lyngbygruppen også havde mulighed for at låne penge ved nogen af byens mere velhavende personer.

”Den økonomiske side var i øvrigt ikke den mest mærkværdige af jødetransporternes historie. Fra sognepræsten i Lyngby, pastor Krohn, fik jeg, da jeg om morgenen kom tilbage fra Humlebæk, tilbud om at foretage indsamling til arbejdet. Ved samme lejlighed bragte han mig en bunke dåbsattester, udfyldte men med sognepræstens navn og kirkens stempel, som jeg kunne bruge efter behag i tilfælde, hvor det var formålstjenligt at kunne præsentere et ikke-jødisk navn – et af de mange eksempler der viser, hvorledes vi i hine dage færdes i en verden hinsides de gængse begreber om lov og ret, med en selvfølgelighed der under normale forhold må forekomme chokerende.

Jeg modtog med tak tilbuddet og attesterne. På sin vej rundt i sognet kom pastor Krohn også hos tømmerhandler Johannes Fog og bad om et beløb til lektor Bertelsens transporter. ”Lektor Bertelsen, hvem er det?” spurgte tømmerhandleren. Da Krohn forklarede, hvad han vidste om personen og sagen, gav Fog ham 2.000 kr. og tilføjede: ”Sig til ham, at jeg står i forskud med et lån på 10.000 kr.” Og idet præsten forlod kontoret, råbte han efter ham: ”De kan godt sige 20.000!” I det følgende tid voksede transporterne med rivende hast. De 20.000 var snart brugt. Men Fog var god at trække på; der var ikke gået 10 dage, før jeg foruden de 2.000 kr., jeg havde fået som gave til arbejdet, havde lånt 148.000 kr. af ham. En aften, da vi skulle have en større overfart, kom han selv med pengene som sædvanlig, på cykel i øsende regn. ”De er s’gu en hård kreditor”; sagde han, da jeg tog imod ham på trappen; ”her jager De en gammel mand en sen aften ud i det hundevær! Først måtte jeg fra mit hjem ud til bankbestyreren; han var ikke hjemme, jeg fandt ham i et selskab pokker i vold. Derfra cyklede vi ud til bankkassereren – der skal jo være to af bankens folk til stede ved større kontante udtræk – og så ned i boksen. Her har De pengene. De forlangte 20.000, men jeg kender Dem jo efterhånden, så fornemheds skyld har jeg taget 30.000 med.” ”Ja tak”, svarede jeg, ”jeg får dem vel nok brugt. Men efterhånden bliver det her jo til temmelig mange penge, og De er vel klar over, at jeg ejer intet som helst ud over min løn ved skolen, men det ordner sig forhåbentlig, om ikke før, så når tyskerne er ude af landet. Og om ikke andre betaler Dem, så må den danske stat vel gøre det til den tid.”

"Ja, det vil jeg skam også håbe", sagde Fog og lo hjerteligt, "ellers ser den jo gal ud." Tømmerhandler Fog er vist nok og var vel også dengang en velhavende mand, men han måtte dog skaffe pengene i banken ved lån; Heller ikke for ham var 148.000 kr. en klatskilling."

Lyngbygruppen er aktiv i en måneds tid. Men så kommer alt til en ende – pga. en stikker. Den 28. oktober aftaler Lyngbygruppen at tage en formodet sabotør med over til Sverige. Men idet de går mod båden, vender han sig og signalerer med en lommelygte til skjulte Gestapo folk. Kuglerne flyver om ørerne på Aage Bertelsens modstandsvenner, og i løbet af kort tid får han besked og bliver til rådet at gå under jorden.

"Wienberg meddelte mig, at tyske og danske gestapomænd nu gik rundt i Humlebæk og spurgte efter en vis lektor Bertelsen; det var vist også ved denne lejlighed, jeg erfarede, ikke uden en vis benovet selvfølelse, at der var udlovet 10.000 kr. i belønning for min pågribelse. Hvorledes pengene af tyskerne udbetales til en fiskehandler i Humlebæk, der stak over Sundet med dem og snød tyskerne for oplysningerne, er en lille kriminalnovelle for sig (med forklædninger, falsk skæg og skumle afluriger), hvis mystik jeg ikke helt har kunnet gennemtrænge. Sikkert er det at min kone og jeg af Wienbergs oplysninger fandt os foranlediget til at træffe forberedelser til at forsvinde fra Lyngby. Foreløbig tog jeg ind til professor Eges og meddelte, hvad der var sket. Vi drøftede situationen i et lille møde sammen med Linderstrøm-Lang og Brandt Rehberg og blev hurtigt enige om, at jeg indtil videre burde være usynlig sammen med min familie. Samme eftermiddag beskikkede vi vort hus. Jeg overdrog ledelsen af gruppens fremtidige arbejde til Weeke og gik så med kone og børn under jorden hos en slægtning i Holtug præstegård på Stevns. – Efter en uges forløb, for øvrigt på min 42 års fødselsdag, fik vi besøg i præstegården af Weeke. Han havde talt med politiet, som mente, at faren nu var så vidt drevet over, at min kone kunne risikere at vende tilbage sammen med børnene; derimod tilrådede man, at jeg holdt mig skjult nogle dage endnu. Jeg tog roligt afsked med familien; jeg kunne jo ikke vide, at der skulle gå 10 måneder, før jeg så min kone igen i Sverige, og næsten 20, før vi sammen forenedes med vore børn i Danmark efter befrielsen."

Den 6. november tager Gerda Bertelsen og børnene hjem til deres hus igen. Den 9. november bliver hun hentet af Gestapo til forhør på Dagmarhus. Et 8 timers langt forhør, hvor angst og en indlært historie skulle kunne fortælles uden at nævne for mange navne. Efterfølgende bliver hun ført til Vestre Fængsel.

Ankomsten beskriver Gerda Bertelsen på følgende måde:

"I ankomstlokalet blev man målt og vejlet og sat i bås ganske som et stykke hittegods indbragt til senere afhentning; men hvornår, af hvem?"

Afskyeligt at måtte tage sit tøj af og lade sig visitere af en fremmed kvinde; hun var dansk, endnu mere afskyeligt!

Forfærdeligt at se døren lukke sig og høre nøglen blive drejet om i låsen. Fortvivlende at være alene med sine forvirrede tanker. 9 skridt den ene vej, 9 den anden vej, frem og tilbage på cellens terrazzogulv. Den hårde briks, det højtsiddende vindue med jernstænger for, den lille ækle vaskekumme i hjørnet – det er et interiør, som masser af danske borgere lærte at kende under besættelsen.

Maden lod sig spise, men blev ikke spist, fordi man simpelt hen ikke følte sult. Man havde alt for travlt med at vende og dreje, hvad man havde sagt under forhøret og spekulere på, hvad man kunne komme ud for næste gang. Og tanken på børnene gnavede ustandselig. Hvad var der også til syvende og sidst blevet af min mand? Selv om han havde reddet sig væk i første omgang, var der alligevel mange muligheder for, at alt kunne gå galt, før dagen var omme. Og ville det mon lykkedes ham at komme til Sverige? Det håbede jeg hele tiden. Men vidste jo ingenting. Det var det værste.

Under gårdturen så jeg i korte glimt mine medfanger på afdelingen, men soldater stod langs ruten og passede på, at vi ikke kom til at tale sammen. Så vidt jeg kunne se, var der ingen, jeg kendte. Hvad havde det også nyttet? Jeg følte mig på gyngende grund, fordi jeg gemte på en hemmelighed om en gruppe mennesker, hvis liv måske afhang af, om jeg forstod at anstille mig tilstrækkelig uvidende. I øjeblikket kunne det sikkert kun skade andre at komme i kontakt med mig. Og hvis jeg skulle have hjælp, måtte den komme udefra. Så ensom og isoleret havde jeg aldrig før følt mig.

Onsdag gik og torsdag gik. En pakke med tøj, cigaretter, smør og chokolade fortalte mig, at nogen tænkte på mig, men jeg vidste ikke hvem. Sove kunne jeg ikke, kun trave frem og tilbage og vende og dreje sagt og gjort. Til afveksling gøre rent i min celle.

Onsdag aften var mortensaften, og der var ekstra aftensmad, 2 små røgede ål, som jeg til personalets højlydte forundring lod gå urørte ud. De var næsten bekymrede i ansigterne, hver gang de kom for at hente servicet efter et måltid. Da jeg klagede over, at jeg frøs, blev der sendt bud efter en oberfeldwebel, som kom ind sammen med den danske fangevogterske for at efterse varmesystemet. Jeg hørte, at han spurgte hende: "Hvad er hun her for?" Hun mumlede: "Noget med jøder". "Hm", sagde han, trak på skulderne og gik. Men jeg fik en anden celle."

Samme formiddag ringer Weeke til Aage Bertelsen og fortæller, hvad der er sket og beder ham forsvinde fra Stevns. Det forlyder at Gerda Bertelsen vil blive sluppet fri, hvis tyskerne fik fat på Aage Bertelsen. Men han holder sig skjult, og sejler til sidst til Sverige.

"Den 16. november rejste jeg fra mit skjulested hos venner i nærheden af Ringsted via Gjorslev til Sverige, efter indtrængende henstilling fra min svigermoder, der nu boede hos vore børn, og fra danske politimyndigheder. Det er sin egen sag at forlade sit land under slige omstændigheder, men jeg var jo nu uden for alle ting og havde intet valg, når det fra deres side, der havde mulighed for at bedømme situationen, betonedes, at min kones eneste chance var, at det blev tyskerne klart, at man ikke kunne skaffe mig frem ved at holde hende tilbage. Der måtte ikke "anvendes vold" imod mig, i hvert fald ikke af andre end mig selv, for at få mig til træffe den afgørende beslutning. Jeg skrev to breve om min flugt, begge bestemte for tyskerne på Dagmarhus. Det ene var rettet til undervisningsinspektør dengang undervisningsminister dr. Højberg Christensen og blev skrevet få minutter før flugte, det andet var til min svigermoder og gik tilbage med den båd, der førte mig til Sverige. – Jeg flygtede godvilligt, men i en tilstand, der vist ikke er let at forstå for andre. Dette er muligvis forklaringen på, at det både i engelsk radio, i de illegale danske blade og i den svenske presse blev oplyst, at jeg skulle have meldt mig på Dagmarhus med anmodning om at løsgive min kone i stedet.

Det hele er i dag i næsten enhver henseende betydningsløst, men det synes mig alligevel nødvendigt at bringe dette korrektiv som mit sidste bidrag til beretningen om Lyngbygruppens virksomhed. For en senere historisk behandling af det afsnit om besættelsestiden, der hedder de tyske jødeforfølgelser i Danmark, kan det vel også være af en vis betydning, at det, der er skrevet om selv nok så underordnede enkeltheder, er i størst mulig overensstemmelse med virkeligheden. "

Gerda Bertelsen blev løsladt fra Gestapo den 18. november.

Denne skriftlige formidling er lavet i samarbejde med Aage Bertelsens datter Inger, som den 27/8-2018 har godkendt at vi bruger den på vores hjemmeside, ved rundvisninger og QR-kode ved gravstedet.